

PATRONUL NOSTRU SPIRITUAL

CZU 821.135.1.09(0.072)=135.1

30 DE ANI DE APROPIERE DE HASDEU
B.P. Hasdeu. Scrieri. Vol. 1-21,
Ed. Știința (1993-2023)

Dr. hab. Elena UNGUREANU,
șef, Secția studii și cercetări, BM „B.P. Hasdeu”

Rezumat: Proiectul editorial „B.P. Hasdeu. Scrieri” (21 vol., 1993-2023), apărut grație parteneriatului dintre Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” și Editura Știința, constituie o realizare de anvergură, unică în spațiul românesc. Conceput inițial în 16 volume, proiectul a fost extins pentru a reflecta complexitatea operei lui Hasdeu – poet, prozator, dramaturg, istoric, lingvist, publicist și folclorist. Seria oferă o sinteză enciclopedică a contribuțiilor sale în multiple domenii: literatură, lingvistică, istorie națională. Aparatul critic amplu și studiile introductive susțin valoarea academică a ediției. Prin această colecție, Hasdeu este consacrat drept spirit fondator al culturii române.

Cuvinte-cheie: Hasdeu, ediție critică, colecția „Moștenire”, cultura română, Biblioteca Municipală.

Abstract: The editorial project “B.P. Hasdeu. Writings” (21 volumes, 1993-2023), published through a partnership between the B.P. Hasdeu Municipal Library and Știința Publishing House, represents a landmark achievement, unique in the Romanian cultural space. Initially conceived as a 16-volume series, the project was expanded to reflect the complexity of Hasdeu’s work as poet, prose writer, playwright, historian, linguist, journalist, and folklorist. The series offers an encyclopedic synthesis of his contributions in multiple fields: literature, linguistics, and national history. The extensive critical apparatus and introductory studies enhance the academic value of the edition. Through this collection, Hasdeu is affirmed as a foundational figure of Romanian culture.

Keywords: Hasdeu, critical edition, „Moștenire” collection, Romanian culture, B.P. Hasdeu Municipal Library.

Cele 21 de volume care poartă numele B.P. Hasdeu pe ele, reprezentându-i opera, au apărut de-a lungul a 3 decenii grație parteneriatului dintre Editura Știința și Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”. Dacă, la început, se preconiza să fie destinat publicului

din Republica Moldova, ulterior s-a dovedit a fi un proiect unic în tot spațiul românesc. Proiectul inițial, demarat în 1993, prevedea apariția a 16 volume, iar vol. 16 trebuia să se încheie cu corespondența și bibliografia analitică la viața și opera lui B.P. Hasdeu. Trebuie să menționăm că începând cu vol. 5 proiectul editorial nu a mai coincis cu ceea ce se preconiza de la bun început, iar vol. 16 (publicat în 2012) abia dacă ajunsese la publicistica politică (p. 411-415), ceea ce indica clar o posibilă extensie a proiectului. Actualmente, întreaga serie de volume a apărut cronologic după cum urmează: Vol. 1 – *Poezii*; Vol. 2 – *Proză*; Vol. 3 – *Dramaturgie*; Vol. 4 – *Studii și articole literare, filosofice și culturale*; Vol. 5 – *Folcloristică*; Vol. 6-7 – *Scrieri istorice*; Vol. 8 – *Istoria critică a românilor*; Vol. 9 – *Studii de lingvistică și filologie*; Vol. 10-11 – *Cuvente din bătrâni*; *Cărțile poporane ale românilor în secolul XVI*; Vol. 12-14 – *Etymologicum Magnum Romaniae*; Vol. 15-17 – *Publicistica politică*; Vol. 18 – *Folclor literar (1). Folclor tradițional în versuri*; Vol. 19 – *Folclor literar (2). Proza populară*; Vol. 20-21 – *Arhiva istorică a României*.

Hasdeu înseamnă, în multe domenii, începutul: bibliotecă, literatură, teatru, folclor, etimologie, istorie, arhivă, lingvistică sau studiu al limbii. Mare înaintaș al culturii române, basarabean român, Hasdeu, cum se poate vedea din titlurile de mai sus, a fost un om cât o academie. Datorită impunătoarei sale opere (care încă nu a fost publicată integral), Hasdeu face parte din galeria spiritelor enciclopedice ilustre ale neamului românesc, printre care se numără Dimitrie Cantemir, Ion Heliade Rădulescu, Nicolae Iorga, George Călinescu și, l-am adăuga aici pe Eugeniu Coșeriu, care s-a manifestat în știința limbajului un secol mai târziu (începând cu anii 50 ai secolului trecut).

Hasdeu s-a născut la o margine de românitățe – în Basarabia pe atunci rusească (1838), în Cristinești (jud. Hotin), dar la maturitate a promovat românismul mai ceva ca cei din regat. Tatăl său, Alexandru Hăjdeu, publica, la 1830, într-o revistă rusească moscovită – *Vestnik Evropî* – articole despre scopul poeziei/filosofiei. Orașul Harkov (sau Harkiv, cum este denumit la ora actuală, în ucraineană) este considerat orașul studenției lui Hasdeu. Deși nu a finalizat studiile, a făcut 2 ani de universitate, ca și tatăl său. Studiile într-un mediu străin i-au arătat adevărata dimensiune a limbii române, comparativismul fiind absolut necesar pentru descrierea limbilor.

„Ce hrană delicioasă pentru inteligență!”, spunea încântat George Călinescu cu referire la opera hasdeiană. Ne și temem să adăugăm la cuvântul *inteligență* din acest citat cuvântul... *artificială*, căci ne înfioară gândul la ce-ar putea face cea din urmă cu patrimoniul textual, care ar trebui să rămână intangibil.

Nu e deloc inutil să amintim aici că Academia Română a fost înființată în 1866, adică cu 200 de ani mai târziu decât Academia Franceză (1666). După ce tatăl său, Alexandru Hâjdeu, pune bazele și devine fondator al Academiei Române, iar în 1877 Hasdeu devine și el membru al Academiei Române, a simțit o datorie uriașă în fața părintelui său și în fața națiunii, ca reprezentant de elită al ei. În acest context, amintim că, la fel ca și în cazul celei franceze, principala funcțiune a Academiei era, de la bun început, grija pentru a da reguli sigure limbii și a o face pură, elocventă, aptă să trateze despre arte și științe. Cu o asemenea misiune a instituției pe care o reprezenta, Hasdeu nu putea decât să se angajeze în slujba ei cu o dăruire pe care puțini au avut-o în cadrul Academiei. Întreaga sa operă e o demonstrație vie a angajamentului total, cu sacrificiu – pentru propășire și pentru neuitare.

Mai jos trecem în revistă, sumar, toate cele 21 de volume apărute în colecția „Moștenire” a Editurii Știința. Cu excepția prezentării de pe site-ul editurii, nu s-a făcut până în prezent o sinteză a întregii colecții Hasdeu. O scurtă încercare arată atât grandoarea proiectului, cât și munca enormă care stă în spatele acestor prețioase apariții editoriale. Toate volumele beneficiază și de aparat critic, prin ample studii introductive elaborate de Stancu Ilin, Ionel Opreșan, Grigore Brâncuș, George Mihăilă.

VOL. 1: POEZIA cuprinde integral creația poetică din volumele antume *Poezii* (1873) și *Sarcasm și ideal* (1897), la care se adaugă toate poeziile din periodicele vremii, plus versuri în limba rusă, versiunea lor românească, precum și traduceri. Poezia lui Hasdeu, considerată modestă, minoră chiar, s-a ales, în istoria literaturii, cu calificativul de „poezie dură” și e de ajuns să amintim câteva titluri: *Bradul*, *Complotul bubei*, *La casa de nebuni*, *Odă la ciocoi*. Ne mulțumim cu un singur citat din poezia *Viersul*: „O poezie neagră, o poezie dură,/ O poezie de granit,/ Mișcată de teroare și palpitând de ură,/ Ca vocea răgușită pe patul de tortură/ Când o silabă spune un chin nemărginit” [1, p. 69]. Volumul I cuprinde un amplu Tabel cronologic (pp. 33-50), semnat de I. Opreșan, care reflectă întreaga viață și activitate a distinsului savant și om de cultură.

Vol. 2: **PROZA ARTISTICĂ**, despre care critica literară afirmă că reprezintă partea cea mai rezistentă a operei beletristice a lui B.P. Hasdeu, înglobează:

Romane, nuvele, povestiri: *Micuța, Duda Mamuca și Ursita* (reținem doar cele mai frecventate titluri);

Proză istoriografică: *Ioan Vodă cel Cumplit (1572-1574), Desțărarea lui Petru Vodă Rareș și Domnița Elena*.

Pasiunea pentru istorie și forma literaturizată a istoriei B.P. Hasdeu și-o explica astfel: „Sculptorul, pictorul, arhitectul sunt numai artiști: ei lasă vulgului sarcina proviziunii. Istoricul, din contra, el singur strânge, singur scoate piatră, țese pânză, taie scândură, fierbe culori; și apoi tot el singur sculpă, edifică, pingea! De aceea sunt destui sculptori, destui arhitecți, destui pictori; de aceea sunt prea puțini istorici” [2, p. 199].

III. Pagini umoristice, foiletoane, pamflete, din care reținem următorul fragment (pe care îl găsim deosebit de actual) din pamfletul *Consiliul Superior poreclit în glumă „de instrucțiune publică”*: „Membrii actuali se pot clasa în trei categorii: adevă *ofensivi*, *inofensivi* și *simpli*. (...) Membrii *simpli*: (...) carele numai gândește (să nu citiți cumva nu mai gândește) (...); membri *inofensivi*: (...) care vecinic lipsește (...); membri *ofensivi*: (...), care merită u n p a r... un paragraf special!” [2, p. 423].

IV. Caleidoscop satiric: fiind un spirit efervescent, B.P. Hasdeu s-a confruntat deschis cu Titu Maiorescu, Mihail Kogălniceanu ș.a.

V. Memorialistică: reținem *Cugetări testamentare* și tânguiri prilejuite de moartea prematură a fiicei.

VI. Traduceri: pe lângă altele, *Domnia Arnăutului* de Alexandru Petriceicu Hasdeu, având următoarea prefață: „Publicând una din cele mai frumoase bucăți literare ale părintelui meu, rămasă până acum inedită, îmi fac datoria de fiu și mai cu seamă de român” [2, p. 526].

VII. Addenda: Jurnalul *Zapiski gusarskogo iunkera și Impresii din armată* (trad. în limba română de Vladimir Beșleagă) ș.a.

Pe lângă cele 2 instituții partenere, vol. 2 e singurul apărut și cu contribuția Editurii Fundației Culturale Române din București.

Vol. 3: DRAMATURGIE se remarcă prin câteva opere literare. *Răzvan și Vidra* (vestita dramă în versuri despre un țigan ajuns pe tronul Moldovei și o soție ambițioasă, arătând cât de prăpăstioasă poate fi de fapt lupta pentru putere). Mircea Eliade spunea despre această dramă: „Niciun alt scriitor român n-a descris mai

înfierbântat «setea nesăţioasă de a fi tot mai mare şi mai mare»». Urmează *Trei crai de la răsărit*, o comedie de moravuri, care ridiculizează adepţii curentului latinist de la acea vreme), drama *Răposatul postelnic* şi schiţa dramatică *Femeia* (despre frumoasa Domniţa Ruxandra, fiica domnitorului Vasile Lupu, căsătorită cu Timuş Hmelniţki, reconstituind literar povestea ei de viaţă extrem de tragică şi faptul cât de dureroasă poate fi o căsnicie ridicată la nivelul relaţiei dintre ţări). Volumul mai cuprinde 7 scenete şi dialoguri, dar şi o Addenda cu vodevilul *Trei miri şi trei mirese* (versiunea în limba rusă şi în limba română) [3].

Vol. 4: STUDII ŞI ARTICOLE LITERARE, FILOSOFICE ŞI CULTURALE cuprinde cca 90 de studii selectate din volume şi din periodice: *Lumina*, *Aghiuşă*, *Satyrul*, *Traian*, *Columna lui Traian*, *Revista nouă*) sau în alte reviste ale vremii: *Românul*, *Ordinea*, *Trompeta Carpaţilor*, *Familia*, *Analele AR*, *Cuvântul*. Ne-au reţinut atenţia, desigur, celebrul *Necrolog* scris la moartea lui Eminescu: „El va muri, deşi a murit nebun, vor muri însă, pentru vecie, nenumăraţii înţelepţi, cari au lăsat, lasă şi vor lăsa totdeauna să înnebunească un Eminescu” (p. 267). Dar şi necrologul la moartea lui I.H. Rădulescu sau discursul lui Hasdeu *Centenarul lui Heliade*, rostit în şedinţa solemnă a Academiei Române în 1902. *Mişcarea literelor în Iaşi* [4, pp. 273-314] ne-a dus cu gândul... la Mişcarea literelor în Chişinău, care merită să fie citită la o întrunire a Programului „Chişinăul citeşte”. Toate fiind modele de luare de atitudine: mai dure sau mai finuţe, discursurile lui Hasdeu au avut întotdeauna personalitate. „Părintele unei literaturi este părintele unei naţiuni”, spunea B.P. Hasdeu. Mai poate fi pusă astfel azi problema?

Vol. 5: FOLCLORISTICĂ, domeniu în care Hasdeu a fost un titan cunoscător al culturii populare, un creator de şcoală. Prefaţatorul volumului, I. Oprişan, avea să remarce următoarele: „Conturată în umbra istoriei şi a filologiei, cu care se întrepătrunde până la un punct – pe care le sprijină şi de care e sprijinită spre a ajunge la adevăr –, folcloristica (în care încadrăm şi deschiderile către etnografie, drept cutumiar, mitologie) devine, în anii de maturitate ai autorului, un domeniu distinct, impus ca atare culturii române” [5, p. 5]. Volumul se împarte în: I. **Drept cutumiar** – normă de drept consfinţită printr-o practică îndelungată, datini şi obiceiuri, şi II. **Folcloristică**, cuprinzând studii în limba rusă (despre Baba Dochia, Zeiţa-Mumă ş.a.), studii în limba română (despre cântecele de cătănie-ostăşeşti, frunza verde, termenii păstoreşti,

descânțe, cântecele poporane, doina românească; expresii și zicale creștine de genul *Nu e în toate zilele Păștile*, basmul (cu personaje precum Statu-Palmă-Barbă-Cot; Balaurul, Dracul și Zmeul), strigăturile, horele, colindele.

Vol. 6-7: SCRIERI ISTORICE. Constatând lipsa unei istorii științifice a României, care să fie scrisă de români, a scris el una – vreme de 4 decenii (1858-1898) (acest fapt îl arată articolele din volume și din periodice). În volumul 6 sunt publicate mai multe documente din Arhiva Istorică a României. B.P. Hasdeu își imaginea istoricul ca pe „un uvrier și un artist totodată”, chiar el fiind un „arhitect” al istoriei române. Într-un anumit sens, se mai poate adăuga că Hasdeu este un precursor al Internetului, atunci când citim în prefața volumului 6: „Frumoasă și grea ar fi întreprinderea de a aduna la un loc autorii, cari au scris în diferite țări, în diferite timpuri și în diferite limbi, mai mult sau mai puțin, asupra istoriei române; de a-i analiza, de a le arăta valoarea, de a face, ca să zic așa, o statistică a materiei cuprinse în operele lor!” [6, p. 18]. Volumul conține, de asemenea, aspecte privind *Istoria toleranței religioase în România* (religia românului: creștin, ortodox, catolic, protestant sau mahomedan) [6, pp. 47-95], un studiu istoric dedicat *Originilor Craiovei. 1230-1400. Biserica Sf. Dumitru. O tradițiune olteană și o tradițiune bănățeană* [6, pp. 99-151], precum și o amplă lucrare istorică: *Negru-Vodă: I. Literatura înainte de „Istoria critică a românilor”* (Cantemir, Samuil Micu, Șincai – Laurian ș.a.); *II. Literatura după „Istoria critică a românilor”* (A. Xenopol, I. Pușcariu, Gr. Tocilescu, V.A. Urechia, D. Onciul ș.a.); *III. Întemeierea Țării Românești* (care poate constitui, cu siguranță, material didactic și ilustrativ pentru facultățile de istorie); *Cronica Basarabilor dintre 1230 și 1380.*

În vol. 7 găsim numeroase cercetări aplicate, gen o carte de giudecată, însemnarii, o tocmală, o carte domnească, o țidulă, un zăpis, o adeverință, un pomelnic al domnilor Moldovei, un raport (raport), un uric, un document, o poruncă, incunabule, o notiță, alte urice, un apendice, un conspect, facsimile, comentariu... – toate indicând interesul lui Hasdeu atât pentru detaliu, amănunt, dovadă incontestabilă, cât și pentru istorii ample, contextualizate. Tot aici se găsește bine-cunoscuta cercetare aplicată substratului dacic: *Pierit-au dacii* [7, pp. 133-154], după un lung excurs doct, încheiat cu concluzia: „Voi să dovedesc că naționalitatea noastră

s-a format din câteva elemente, din care niciunul n-a fost predominant” [7, p. 153].

Vol. 8: *ISTORIA CRITICĂ A ROMÂNILOR*, cuprinde, de fapt, 2 volume:

Vol. I e alcătuit din 3 studii (**Studiul I:** „Întinderea teritorială” (de la Muntenia până la Marea Neagră)); **Studiul II:** „Nomenclatura”, unde găsim informații privind etimologia numelui *vlah*, chestiunea „Basarabiei”, spațiul numit Arabia de la Dunăre, originea mai multor monastiri (Tismana, Cozia, Câmpulung) etc.; **Studiul III:** „Acțiunea naturii asupra omului” – un parcurs de la antichitate până la „Epoca formațiunii limbii române”.

Vol. II, reluând titlul studiului din volumul anterior, se numește „*Reacțiunea naturii asupra omului*”. Hasdeu oferă priviri de ansamblu peste epoci. Ideea de bază: nu oricine poate răzbate în lumea asta: „Oriunde civilizațiunea a reușit să prinză rădăcină, a trebuit în curs de mii de ani să lucreze unul după altul sutimi de popoare, până ce la urma urmelor cel mai nou din ele să se poată bucura de stratificata muncă a tuturor predecesorilor săi” [8, pp. 532-533].

Vol. 9: *STUDII DE LINGVISTICĂ ȘI FILOLOGIE* este prefațat de un studiu introductiv semnat de filologul Grigore Brâncuș [9, pp. 5-38], care îi recunoaște unicitatea ca om de cultură: „Hasdeu este unic în știința noastră. Nimeni nu a folosit ca el pretextul cuvântului pentru a atrage în câmpul cercetării un număr atât de mare de discipline” [*ibidem*, p. 37]. Volumul se remarcă prin vastitate, argumentare și ilustrare copioasă. Se spune că a operat și cu multe erori și interpretări fanteziste, dar toate greșelile lui Hasdeu sunt nu doar fermecătoare, ci și incitante. Cunoscător al multor limbi, studiile sale abundă în comparații cu alte limbi, exact așa cum proceda Eugeniu Coșeriu. Despre calitatea de deschizător de drumuri în știința limbii a scris Cristinel Munteanu, cel care semnează Prologul editorului, studiul introductiv și notele din vol. *Studii de știința limbii* de B.P. Hasdeu (Iași, Editura Institutul European, 2013). Opera lingvistică hasdeiană s-a topit în ceea ce numim azi *Marele Dicționar al Limbii Române* sau *Dicționarul tezaur* (început încă de Sextil Pușcariu în 1906 și finalizat, în 2010, cu vol. 37), în teoria limbii, în lingvistica generală, istoria limbii, filozofia limbii etc.

Vol. 10-11: *CUVENTE DEN BĂTRÂNI* au un amplu studiu introductiv semnat de George Mihăilă: *Opera lingvistică și filologică*

a lui B.P. Hasdeu [10, pp. 5-51]. Tomul I se referă la limba română vorbită între 1550 și 1600 (limba vorbită acum 4 secole), urmate de Texte românești înainte de anul 1600: Cel mai vechi text biblic în limba română (cca 1560), Zapise (sau înscrisuri) de vânzare-cumpărare; porunci domnești etc. și... *O scrisoare de femeie* (cca 1609), purtând semnătura jupânesei Stana.

Partea a II-a cuprinde 2 glosare cu cuvinte din perioada 1536-1589 și 1600-1630. În lipsă de spațiu, ilustrăm cu un singur cuvânt „bătrân”: *nădragi* [10, p. 238] (sau *izmene*) care se mai numesc, în descrierea lexicografică, și *caravani*, *cioareci*, *ițari*, *poturi*, *șalvari*, așa cum l-a precizat și discipolul său, Lazăr Șăineanu, în *Dicționarul universal al limbei române* (1896).

Din Partea a III-a reținem *Cronica* lui Mihail Moxa.

Pentru o apreciere generală, să recurgem din nou la George Călinescu, care spunea următoarele: „*Cuvente din bătrâni* apar ca un lucru neprețuit”, cu precizarea că *neprețuit* poate avea 2 sensuri: *inestimabil* și *inapreciabil*. Să ne gândim la aceasta.

Vol. 11: tom. II: CĂRȚILE POPORANE ALE ROMÂNILOR ÎN SECOLUL XVI. A devenit demult o axiomă afirmația că Bogdan Petriceicu Hasdeu este întemeietorul lingvisticii și filologiei române moderne, cel care a proiectat aceste două discipline cu o mână de maestru pe orbita științei europene. Volumul conține și un supliment: *Despre Textele și glosele vechi românești ale lui B.P. Hasdeu – de Hugo Schuchardt* (trad. Grete Ungureanu [11, pp. 483-518]. Lectura acestor cărți cere nervi tari și ochi vigilenți.

Tomul III: Istoria Limbii române, partea 1: intitulată *Principie de lingvistică* [11, pp. 512-628] e o carte de căpătâi pentru specialiștii în domeniul lingvisticii, care nu și-a pierdut actualitatea. Cităm din *Prefața* Principiilor: „Nemic mai social decât limba, nodul cel mai puternic, dacă nu chiar temelia societății. Nemic mai expus, prin urmare, la pericolul unor aprecieri e m o ț i o n a l e în loc de cele r a ț i o n a l e. Limba unui popor se confundă și se identifică cu naționalitatea lui, cu memoria părinților, cu leagănul, cu m a m a, de unde ea se și numește «limba *maternă*», expresiune sublimă, necunoscută Antichității” [11, p. 512]. Riguros compartimentate, Principiile se referă la următoarele aspecte, devenite în timp discipline lingvistice: ȘTIINȚA LIMBEI: I. **Conspectul științelor filologice:** Filologia în genere; Filologia clasică; Filologia comparativă; Etnopsicologia și lingvistica; Locul științelor filologice în totalitatea științelor; Istoria științelor filologice; II. **Lingvistica în**

genere: Linguistica – glottica – glossologia – glossografia; Limba în abstracto; Limba în concreto; Limba amestecată; Limba națională; Limba onomastică; Limba în circulațiune; Limbile antice și limbile moderne; Limba poetică; Etimologia [11, pp. 519-618], culminând întreaga exegeză cu o „definițiune a lingvisticii”, valorificată de postumitate.

Vol. 12-14: ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIAE (cu subtitlul *Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*) se consideră o lucrare neterminată, ciclopică, „o carte desfătătoare de divagație prin folclor și literatură, minunată atâta câtă e” (George Călinescu). Studiul introductiv e semnat de Grigore Brâncuș [12, pp. 5-26], care îl numește „un dicționar la limita nebuniei”. Până astăzi nu a fost întrecut de nimeni și rămâne un proiect monumental și o lucrare de referință din domeniul lingvisticii românești. E alcătuit din 3 volume (savantul abia dacă a reușit să ajungă la cuvântul *Bărbat* (*A – Amurțesc; Amuși – Ânger; B – Bârâit*) și are o valoare incontestabilă în înțelegerea evoluției limbii române și a legăturilor ei cu alte limbi din familia indo-europeană, cu limba latină și cu limbile balcanice. Câte cuvinte a reușit B.P. Hasdeu să descrie? Cum a fost valorificat acel conținut în *Dicționarul explicativ al limbii române* sau în alte lucrări lexicografice academice – sunt întrebări la care pot răspunde lexicografii care au EMR pe masa de lucru. Doar atât să mai adăugăm: *Etymologicum Magnum Romaniae* a fost lucrat după dorința și cu cheltuiala M.S. Regelui Carol I sub auspiciile Academiei Române. Se mai fac azi astfel de dicționare sub înaltul patronaj al vreunui președinte? Nu! Nici nu-și mai pune nimeni problema.

Nu putem să scăpăm din vedere faptul că s-a construit având la bază un Chestionar din 206 întrebări, la care au răspuns vorbitori nativi ai limbii române la fața locului [12, pp. 34-41]. Privită din perspectiva zilei de azi, să recunoaștem că acel proces s-ar numi *știință participativă*.

Grigore Brâncuș, prefațatorul EMR, remarca, pertinent: „Scrisă într-o originală limbă literară, combinată din stilul științific cu cel artistic, cu îngrădirile unuia și libertatea celuilalt, cartea atrage și astăzi la lectura ei pe intelectualul rafinat ca și pe cel în plină formare. Filologii, folcloriștii, etnografii, istoricii găsesc în paginile ei un tezaur de cunoștințe, nesfârșite sugestii și, de multe ori, geneza atâtor teorii, ipoteze, soluții, explicații, devenite de multă vreme locuri comune în știință sau reluate și adâncite de

urmași. Dar, mai presus de toate, oricine poate afla în această operă pe cărturarul de tip renescentist, care, ca un titan, s-a încumetat să cuprindă cu mintea lui întreaga istorie a culturii și civilizației poporului roman” [12, p. 26].

S-a mai spus: fiecare cuvânt din EMR e cât o întreagă monografie. Doar litera A, de exemplu, se întinde pe 12 pagini, iar tuturor cuvintelor care încep cu litera A li s-au rezervat 2 volume (din cele 3) cu peste 600 p. fiecare. Un dicționar actual nu-și poate permite un asemenea lux. Hasdeu și l-a permis. Lucrarea sa a fost realizată într-o perioadă în care lexicografia românească era într-o fază incipientă. Această cercetare profundă a contribuit considerabil la dezvoltarea limbii române literare și a fost un adevărat model pentru cercetările ulterioare în domeniul etimologic. Este adevărat că EMR are și limitările sale. Unele dintre presupunerile sale etimologice nu sunt acceptate astăzi, datorită noilor descoperiri lingvistice și evoluției metodei științifice în domeniul lingvisticii. În ceea ce privește dicționarele contemporane, ele încă nu pot atinge întotdeauna complexitatea și profunzimea analizei etimologice a limbii române așa cum o face Hasdeu, care-și împingea orice idee până la limita nebuniei. Asta e soarta tuturor marilor enciclopediști – imposibilitatea de a fi asimilați total de cultura pe care au fundamentat-o.

Din vol. 13 ne-a trezit interes pentru analiză articolul lexicografic APĂ din *Etymologicum Magnum Romaniae* [13, pp. 97-118], prezentat în Atelierul Colocviului „B.P. Hasdeu în oglinda posterității: relecturi, receptări, reflectări”.

Vol. 14, care începe cu litera B, are inserat și studiul lingvistic *Strat și substrat*, semnat de B.P. Hasdeu, al cărui final merită a fi citat: „Căutând totdeauna adevărul numai pentru adevăr, fără niciun folos egoist și fără nicio tendință șovinistă, sunt fericit de a constata că nu m-am contrazis niciodată în trăsurile cele fundamentale, deși mi-a plăcut totdeauna a mă completa și uneori a mă rectifica eu însumi în amănunte. Dar fericirea mea cea mai mare este că rezultatul definitiv al muncii mele nu împinge la dezbinare, ci îndeamnă la înfrățire. Toate popoarele balcanice, românii, grecii, albanezii, serbii și bulgarii, ne apar acuma ca o singură familie strâns înrudită, ca un *συμπόσιον* de frați, de veri și de cumnați” [14, p. 25]. O parte din familia (uniunea) europeană, cum ar veni.

Vol. 15-17: **PUBLICISTICA POLITICĂ**. Partea I: 1858-1869; Partea II: 1969-1870; Partea III: 1871-1904 [15-17].

Parcursă astăzi, în integralitatea ei, „publicistica politică hasdeiană ni se relevă cu mult mai importantă decât s-a bănuit”, concluzionează prefațatorii Stancu Ilin și Ionel Oprișan [15, p. 12]. Aceste 3 volume credem că pot fi foarte utile politicienilor de azi, dacă mai crede cineva dintre ei că are ce învăța de la oameni cu multă carte. Dar cine stă azi să mai citească din gazetele lui Hasdeu pentru a avea o bună pregătire juridică, literară și istorică? Nimeni.

Din prima parte ne-a reținut atenția un titlu: *Aritmetica și chimia parlamentară* [15, pp. 67-69]. Având în vedere ce se întâmplă la ora actuală în lume și, în particular, în spațiul românesc, B.P. Hasdeu sublinia rolul politic al unei biblioteci: de a crea cetățeni implicați, cu discernământ și cu gândire critică. Din partea a II-a, am selectat un pasaj (actual și, se pare, atemporal) din studiul *De la 1859 până la 1869. APEL* (adresat tinerilor de acum cca 180 de ani și care poate fi adresat și tinerilor din 2025):

„Ce este dar de făcut?

În toate părțile lumii civilizate, când o țară ajunge într-o stare de degradare ca aceea în care se găsește astăzi patria noastră, lăsată în voia și puterea a câtorva oameni uzați și plini de viții, societatea își întoarce ochii către generațiunea tânără, în inima căreia veninul corupției n-a pătruns încă destul de adânc, pe figura căreia pasiunile rele nu și-au lăsat încă trăsăturile lor urâte. (...) (p. 31)

Ar fi a-și îndeplini o datorie din cele mai sante către țara lor, când fiecare român, și toți împreună – bine înțelegându-se toți oamenii onești – ar cugeta puțin la relele de care suferă patria lor și s-ar deschide să ia măsurile cele mai eficace...” [16, p. 36].

În Partea a III-a (1871-1904) a vol. 17, este reprodus un emoționant discurs pronunțat la Craiova, la o întâlnire cu alegătorii, la 13 aprilie 1883. Pledoaria e demnă a fi reprodusă nu doar aici:

„Nu sunt născut în Craiova, dar dv. până acum în curs de secole ați tot dat bărbați celorlalte părți ale României, ați dat pe basarabi, pe Tudor, pe Brăiloi, pe Otetelișeni, pe Bengești, pe Nicolae Bălcescu și alții. Ați dat mereu. Aveți dar dreptul și datoria a primi și dv. bărbați din celelalte părți ale țării (*aplauze*).

Sum basarabean. Basarabia... Acest nume îmi provoacă o lacrimă (*aplauze*). Basarabia este pierdută pentru mine ca individ, dar nu e pierdută pentru România (*aplauze*). Basarabia nu e numai un pământ, ea este un popor și acel popor e român, cugetă românește, simte românește, cugetă și simte ca mine, va rămânea totdeauna al nostru! (*aplauze*).

Eu basarabean, nemaivând pentru mine un cuib al meu în Dacia lui Traian din Basarabia, am venit în țara Basarabilor.

Dacă mă veți onora cu voturile dv., veți arăta lumii că românii nu au pierdut Basarabia (*aplauze prelungite și entuziaste*)” [17, pp. 205-206].

De unde azi un discurs gen Hasdeu în procesul electoral?

Vol. 18: FOLCLOR LITERAR (1). Folclor tradițional în versuri include prima secțiune a colecției de folclor a lui B.P. Hasdeu, și anume: poezia de dragoste, poezia sărbătorilor calendaristice (plugușorul, orații), poezia evenimentelor mai importante din viața omului, bocete, balade, doine, cântece de cătănie, de dragoste, ghicitori, proverbe, folclorul copiilor, inclusiv folclor absurd. Bazat, iarăși, pe două chestionare, volumul e o încântare: numai pentru vrăji și descântece Hasdeu reproduce 40 de tipuri: *de aplecare, de apucate, de beșică-rea, de buba-inimii, de bubă-rea, de bube-dulci, de ceas rău, de cei răi, de cuțit, de deochi, de dragoste, de friguri, de gălci, de împăcare, de junghi, de Muma-Pădurii, de mușcătură de nevăstuică/șarpe, de vierme, de vânt* – de toate bolile! Urmează: drăgaica, colindul, malanca, iertăciunea, hora miresei, cântecul nunilor... Iată și o ghicitoare pentru bibliotecari: *Rădăcină, pletă-cină, / Rar voinic se află s-o dezbine* (Cartea). Jumătate de volum e constituit din comentariile asupra acestor specii de folclor în versuri. I. Opreșan a ținut să menționeze:

„Cât de utile i-au fost unele dintre relatări (aparținând persoanelor chestionate – *n.n.*) – ale lui B.P. Hasdeu însuși! – se vede din *Etymologicum Magnum Romaniae*, în care savantul le-a acordat prețuirea cuvenită, citându-le și bazându-și adesea demonstrația pe ele.

Dar nu numai lui! Majoritatea marilor folcloriști (de la Nic. Densusianu, Gh. T. Kirileanu la Simeon Florea Marian și de la Tudor Pamfile la etnologi ultimei jumătăți de secol) și-au clădit sintezele pe baza textelor și a explicațiilor aferente extrase din *Răspunsurile* la chestionarele lui B.P. Hasdeu” [18, p. 12].

Volumul cuprinde, de asemenea, un amplu capitol cu *Note, comentarii și variante* referitoare la mostrele de folclor colectat [18, p. 340-493].

La despărțirea de un bun prieten, Stancu Ilin [18, p. 494-495] (decedat în 2020), co-prefațatorul I. Opreșan spunea că mai urmează vreo 10-15 volume, între care, probabil, și vasta corespondență a lui B.P. Hasdeu cu oamenii timpului, dar și cu fiica sa Iulia, dispărută prea devreme...

Vol. 19: FOLCLOR LITERAR (2). Proza populară cuprinde o tipologie a prozei de factură populară: basme cu animale, fantastice, cu Ileana Cosânzeana, cu Dumnezeu și Sfântul Petru, cu

personaje mitologice; legende despre formarea cerului, pământului, Soarele și Luna, Dochia, gaița și turturica, legenda ursului; povestiri fantastico-superstițioase; povești despre strigoi, zburători, zmei; tradiții istorice și snoave – toate din colecția de folclor a lui B.P. Hasdeu. Addenda reproduce un voluminos set de 400 de răspunsuri culese de la câțiva informatori chestionați (*Din obiceiurile juridice al poporului român din districtul Bacău*), care dă adevărata dimensiune a metodei de colectare și interpretare a folclorului în viziune hasdeiană [19, pp. 494-495]. O treime din volum se constituie din ample note, comentarii și variante, dar și o serie de indici: de culegători, informatori și localități din care au fost culese textele, extrem de riguroase, elaborate cu grijă de o mare minte a timpului și reprezentând ceea ce numim azi, din perspectiva tehnologiei informației, adevărate DATE.

Vol. 20-21: ARHIVA ISTORICĂ A ROMÂNIEI (Colecțiune critică de documente asupra trecutului român, începând de la timpurile cele mai depărtate și până la anul 1800) a fost elaborată sub auspiciile Ministerului Justiției, Cultelor și al Instrucțiunii Publice, pe vremea când Hasdeu a deținut înalta funcție de șef al Arhivelor Statului (1876-1900). Revista *Arhiva istorică a României*, prima operă științifică a lui B.P. Hasdeu, a publicat pe parcursul existenței sale (august 1864 – februarie 1869) peste 500 de acte și documente din arhivele naționale și străine, referitor la trecutul românesc [20]. Specialiștii consideră că *Arhiva istorică a României* este prima operă științifică importantă a lui B.P. Hasdeu. Ea reprezintă, pe de o parte, o încununare a activității istorice desfășurate în paginile revistelor *Foaia de storiă română*, *Foița de istorie și literatură* și *Din Moldova (Lumina)*. Prin comentariile sale, de obicei foarte întinse și profunde, savantul a deschis orizonturi extraordinare, ce ni se par, poate, simple astăzi, dar care, în anii '60 ai secolului al XIX-lea erau absolut revelatorii.

Concluzia prezentării de carte-colecție

Hasdeu a fost fabulos, neîntrecut, magistral, dar și suferind și interiorizat, mai ales după pierderea unicei fiice, căutând salvare în spiritism. A-i cunoaște opera e o bucurie, o provocare, e o muncă dificilă. A-i promova opera nu e un moft, e o datorie. Când ne urcăm pe umerii giganților (așa cum postulează Google) – printre ei se află și B.P. Hasdeu. Ce onoare și ce responsabilitate pe umerii Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”!

Referințe bibliografice

1. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. Vol. 1: Poezii. Text îngrijit, studiu introductiv, note și comentarii de Stancu ILIN. Tabel cronologic de I. OPRIȘAN. Chișinău: Știința, 1993. 416 p. ISBN 5-376-01487-8.
2. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. Vol. 2: Proză. Text îngrijit, note și comentarii de Stancu ILIN și I. OPRIȘAN. Studiu introductiv de Stancu ILIN. Chișinău: Știința; București: Editura Fundației Culturale Române, 1997. 704 p. ISBN 9975-67-032-6.
3. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. Vol. 3: Dramaturgie. Text îngrijit, note și comentarii de Stancu ILIN și I. OPRIȘAN. Studiu introductiv de I. OPRIȘAN. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2008. (Colecția „Moștenire”). ISBN 978-9975-67-396-9 (c. 548 p. ISBN 978-9975-67-408-9).
4. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. Vol. 4: Studii și articole literare, filosofice și culturale. Text selectat, studiu introductiv, note și comentarii de Stancu ILIN. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2009. (Colecția „Moștenire”). ISBN 978-9975-67-396-9. 548 p. ISBN 978-9975-67-622-9.
5. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. Vol. 5: Folclorică. Text selectat, studiu introductiv, note și comentarii de I. OPRIȘAN. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2011. (Colecția „Moștenire”). ISBN 978-9975-67-396-9. 492 p. ISBN 978-9975-67-659-5.
6. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. Vol. 6: Scrieri istorice. Partea I. Din volume (1864-1898). Ediție critică de I. OPRIȘAN. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2012. (Colecția „Moștenire”). ISBN 978-9975-67-396-9. 452 p. ISBN 978-9975-67-812-4.
7. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. Vol. 7: Scrieri istorice. Partea a II-a. Din periodice (1858-1864). Ediție critică de I. OPRIȘAN. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2012. (Colecția „Moștenire”). ISBN 978-9975-67-396-9. 304 p. ISBN 978-9975-67-813-7.
8. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. Vol. 8: Istoria critică a românilor. Text îngrijit și studiu introductiv de Grigore BRÂNCUȘ. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2008. (Colecția „Moștenire”). ISBN 978-9975-67-396-9. 580 p. ISBN 978-9975-67-608-3.
9. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. Vol. 9: Studii de lingvistică și filologie. Text îngrijit, studiu introductiv, note și comentarii de Grigore BRÂNCUȘ. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2012. (Colecția „Moștenire”). ISBN 978-9975-67-396-9. 564 p. ISBN 978-9975-67-814-8.
10. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. Vol. 10: Cuvente din bătrâni. Tomul I: Limba română vorbită între 1550-1600. Studiu

- paleografico-linguistic. Cu observațiuni filologice de Hugo Schuchardt. Ediție îngrijită, studiu introductiv de G. MIHĂILĂ. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2013. (Colecția „Moștenire”). ISBN 978-9975-67-396-9. 632 p. ISBN 978-9975-67-910-7.
11. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. Vol. 11: Cuvente din bătrâni. Tomul II: Cărțile poporane ale românilor în secolul XVI; Tomul III: Istoria limbei române. Partea 1: Principie de lingvistică. Ediție îngrijită și studiu introductiv de G. MIHĂILĂ. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2013. (Colecția „Moștenire”). ISBN 978-9975-67-396-9. 680 p. ISBN 978-9975-67-909-1.
 12. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. Vol. 12: Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor. Tomul I: A – AMURȚESC. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore BRÂNCUȘ. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2013. (Colecția „Moștenire”). ISBN 978-9975-67-396-9. 740 p. ISBN 978-9975-67-882-7.
 13. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. Vol. 13: Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor. Tomul II: Amuși – Ânger. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore BRÂNCUȘ. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2013. (Colecția „Moștenire”). ISBN 978-9975-67-396-9. 680 p. ISBN 978-9975-67-883-4.
 14. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. Vol. 14: Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor. Tomul III: B – BÎRÎIT. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore BRÂNCUȘ. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2013. (Colecția „Moștenire”). ISBN 978-9975-67-396-9. 604 p. ISBN 978-9975-67-884-1.
 15. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. Vol. 15: Publicistica politică. Partea I (1858-1869). Ediție critică de Stancu ILIN și I. OPRIȘAN. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2013. (Colecția „Moștenire”). ISBN 978-9975-67-396-9. 516 p. ISBN 978-9975-67-815-5.
 16. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. Vol. 16: Publicistica politică. Partea a II-a (1869-1870). Ediție critică de Stancu ILIN și I. OPRIȘAN. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2012. (Colecția „Moștenire”). ISBN 978-9975-67-396-9. 516 p. ISBN 978-9975-67-816-2.
 17. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. Vol. 17: Publicistica politică. Partea a III-a (1871-1904). Articole și studii de economie politică. Ediție de I. OPRIȘAN. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2019. (Colecția „Moștenire”: ISBN 978-9975-67-986-2). 460 p. ISBN 978-9975-67-696-9; ISBN vol. 17: 978-9975-85-170-1.

18. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. Vol. 18: Folclor literar (1). Folclor tradițional în versuri. Ediție critică de I. OPRIȘAN. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2020. (Colecția „Moștenire”: ISBN 978-9975-67-986-2). 504 p. ISBN 978-9975-67-396-9; vol. 18: 978-9975-85-232-6 (*Știința*); ISBN 978-9975-3358-5-0 (*Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”*).
19. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. Vol. 19: Folclor literar (2). Proza populară. Ediție critică de I. OPRIȘAN. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2020. (Colecția „Moștenire”: ISBN 978-9975-67-986-2). 392 p. ISBN 978-9975-67-396-9; vol. 19: ISBN 978-9975-85-233-3 (*Știința*); ISBN 978-9975-3358-6-7 (*Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”*).
20. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. Vol. 20: Arhiva istorică a României. Colecțiune critică de documente asupra trecutului român, începând de la timpii cei mai depărtați și până la anul 1800. Ediție critică de I. OPRIȘAN. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2023. (Colecția „Moștenire”. ISBN 978-9975-67-986-2). 488 p. ISBN 978-9975-67-396-9; vol. 20: ISBN 978-9975-85-403-0 (*Știința*); ISBN 978-9975-3546-0-7 (*Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”*).
21. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. Vol. 21: Arhiva istorică a României. Colecțiune critică de documente asupra trecutului român, începând de la timpii cei mai depărtați și până la anul 1800. Ediție critică de I. OPRIȘAN. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2023. (Colecția „Moștenire”. ISBN 978-9975-67-986-2). 570 p. ISBN 978-9975-67-396-9; vol. 21: ISBN 978-9975-85-406-1 (*Știința*); ISBN 978-9975-3546-1-4 (*Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”*).

CZU 026:027.52(478-25)=135.1

UTILIZATORII COLECȚIEI „HASDEOLOGIE”: ASPECTE CANTITATIVE ȘI CALITATIVE

*Maria BIVOL,
șef serviciu, Secția activitate editorială, BM „B.P. Hasdeu”*

Rezumat: Colecția „Hasdeologie” a Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu” valorifică moștenirea culturală a dinastiei Hâjdău-Hasdeu prin documente rare, lucrări literare, studii științifice și publicații biografice. Accesibilă atât fizic, cât și digital, colecția a fost consultată de peste 4000 de ori între 2016-2024. Utilizatorii principali sunt intelectuali, studenți, elevi și bibliotecari. Promovarea prin expoziții și digitizare susține impactul continuu al colecției în mediul academic și cultural.